

ANNALES SCIENTIA POLITICA

VOLUME 5, NUMBER 2, 2016

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 5, No. 2, 2016

POLAČKOVÁ, A.: Concept of the Third Way - Efforts to Rebuild Social Democracy. *Annales Scientia Politica*, Vol. 5, No. 2 (2016), pp. 50 - 57.

Abstract:

The paper deals with the social democracy reform in terms of the "Third Way" concept of British sociologist Anthony Giddens. It briefly describes the evolution of social democracy subjects considering their establishment, period of prosperity and dominance, until the crisis and efforts undertaken for their restoration. It therefore tends to analyse the main pillars and attributes of the "Third Way" concept based on the roots and the history of its creation. The paper does not aspire to provide definite judgement on this concept, but focuses more on the theoretical background and practical implementations transformed into real policies executed by selected political parties.

Keywords:

Social democracy, Third Way, Capitalism, Socialism, Social Democratic Parties

ANNA POLAČKOVÁ

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: anna.polackova@unipo.sk

KONCEPT TRETEJ CESTY – ÚSILIE O PRESTAVBU SOCIÁLNEJ DEMOKRACIE

ANNA POLAČKOVÁ

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: anna.polackova@unipo.sk

Abstract:

The paper deals with the social democracy reform in terms of the "Third Way" concept of British sociologist Anthony Giddens. It briefly describes the evolution of social democracy subjects considering their establishment, period of prosperity and dominance, until the crisis and efforts undertaken for their restoration. It therefore tends to analyse the main pillars and attributes of the "Third Way" concept based on the roots and the history of its creation. The paper does not aspire to provide definite judgement on this concept, but focuses more on the theoretical background and practical implementations transformed into real policies executed by selected political parties.

Keywords:

Social democracy, Third Way, Capitalism, Socialism, Social Democratic Parties

Úvod

Sociálnodemokratické a socialistické strany majúce svoj pôvod v široko koncipovanom socialistickom hnutí, prešli v rámci svojho vývoja výraznou transformáciou, ktorá viedla k značným posunom v ich hodnotovej a ideologickej profilácii. Od svojho vzniku – spravidla od

druhej polovice 19. storočia sa tieto strany vyznačovali revolučným radikalizmom, tradičným marxistickým programom s odmietaním sociálnych rozdielov, ale aj trhového hospodárstva, pričom zastávali myšlienku, že hospodársky poriadok si vyžaduje spoločné disponovanie výrobnými prostriedkami a centrálnu plánovanú a riadenú ekonomiku. Socialistické idey, ale tiež vzťah k ekonomickému usporiadaniu a politickým inštitúciám mali zásadný vplyv na ich pozíciu v konkrétnych politických systémoch, kde boli chápané prevažne ako antisystémové sily, za čo v konečnom dôsledku platili vysokú daň v podobe politickej izolácie. Avšak, v kontexte rozvíjajúceho sa demokrati-začného procesu, s uznaním politických práv robotníkom, a vôbec celkovou zmenou spoločenských a politických podmienok dochádza k revízii sociálnodemokratickej identity, ktorá vedie k oslabeniu pôvodného radikalizmu, ale v prvom rade postupnej strate nálepky antisystémovosti. „Sociálni demokrati časom akceptovali liberálne zásady politického poriadku a volebno-parlamentnú arénu začali brať ako jediné možné „ihrisko“ politickej súťaže“ (Kopeček, 2005, s. 33), vďaka čomu sa stali akceptovateľnými politickými hráčmi s prístupom k výkonnej moci. Hloušek a Kopeček za zlo-

mový bod vo vnímaní sociálnodemokratických strán zvyšným politickým spektrom označujú prvú svetovú vojnu, „na začiatku ktorej sa väčšina internacionalistických socialistov zmenila „v obrancov vlasti“, čo síce oslabilo pôvodné požiadavky sociálnodemokratického hnutia, ale výrazne napomohlo k legitimizácii týchto strán ako prijateľných partnerov pre ostatné formácie“ (Hloušek – Kopeček, 2002, s. 16).

Idea sociálnej demokracie prevažne v západoeurópskych krajinách¹ výrazne napredovala, najrozvinutejšia bola v prvých rokoch po druhej svetovej vojne², kedy sa nadšenie pre sociálnodemokratické hodnoty rozšírilo ďaleko za jej pôvodne stanovený rámec. V povojnových rokoch, tzv. zlatých časoch sociálnej demokracie³, sme boli svedkami jej úspechu na viacerých úrovniach, čo sa prejavovalo predovšetkým v realizovaní mnohých významných sociálnych reforiem. Permanentný rast, nízka inflácia, ale aj relatívne nízka miera nezamestnanosti stáli za zvyšovaním životnej úrovne naprieč rozmanitými sociálnymi skupinami

¹ Po druhej sv. vojne prechádzala Európou vlna revolučného radikalizmu, ktorá bola primárne ovplyvnená revolučnými udalosťami odohrávajúcimi sa v Rusku. V dôsledku toho došlo prevažne v krajinách strednej a východnej Európy k rozkolu sociálnodemokratických strán a k vytvoreniu nového typu komunistických politických strán z ich ľavicových krídel (Bližšie pozri napr. Hloušek – Kopeček, 2002; Strmiska et al., 2005; Tóth, 2007; Hloušek – Kopeček, 2010).

² V povojnovom čase sa dokonca sformulovala nová ideologická koncepcia s názvom demokratický socializmus, ktorá sa zároveň stala oficiálnym programom sociálnodemokratických a socialistických strán. Tie sa na ustanovujúcom kongrese vo Frankfurt nad Mohanom v roku 1951 združili do Socialistickej internacionály.

³ Sociálnodemokratické strany sa nielen teoreticky v rámci svojich politických programov, ale tiež v praktickej rovine usilovali realizovať politiku, ktorá by vychádzala z jasne stanovených priorít. Výsledkom čoho bolo obdobie reforiem – tzv. „žatva sociálnej demokracie“. Carlsson – Lindgren v diele *Čo je sociálna demokracia?* bližšie približujú obdobie tzv. žatvy sociálnej demokracie (1940 – 1970) kedy sa realizujú série reforiem ako vybudovanie systému sociálneho zabezpečenia, zavedenie pracovnej legislatívy, základného vzdelania, ale aj rozvoj stredného školstva či nemocničnej starostlivosti a starostlivosti o deti a seniorov, ktoré boli vyjadrením politickej vôle za účelom dosiahnutia spravodlivejšej, lepšej a rovnejšej spoločnosti pre všetkých (Carlsson – Lindgren, 1996, s. 86 – 89).

a vytváraním priestoru na financovanie sociálnych programov, ktoré boli mnohokrát štedrého charakteru. Po výraznom náraste voličskej podpory sociálnodemokratických strán v 60. rokoch bolo však v posledných desaťročiach minulého storočia v dôsledku zmeny sociálnej štruktúry a znižujúceho sa počtu manuálne pracujúcich voličov⁴ badať rapidný pokles voličských hlasov v prospech týchto strán, čo viedlo k strate ich vládnej moci a zaradeniu sa k opozičným silám⁵. Napätie v sociálnych demokraciách následne zvyšovala ekonomická recesia 70. a 80. rokov, zapríčiňujúca hospodárske problémy, stúpajúcu nezamestnanosť, ale aj rastúci deficit štátnych rozpočtov. Práve spomínaná recesia urýchlila fiškálnu krízu sociálneho štátu, na ktorý sa začalo nazeráť ako na bremeno ťažiace zamestnancov a obmedzujúce tvorbu bohatstva z dôvodu zvýšenia doplytu po sociálnych dávkach.

Kríza sociálnej demokracie sa v závere 20. storočia ešte viac prehĺbila, podľa Heywooda (2008) to bolo z dôvodu troch sumarizujúcich faktorov, s ktorými možno súhlasiť. V prvom rade, voličskú podporu sociálnej demokracie značne podlomil proces deindustrializácie a úbytok počtu členov tradičnej robotníckej triedy sociálnej základne keynesiánskej sociálnej demokracie. Druhým dôležitým indikátorom devastujúcim ekonomickú úspešnosť sociálnej demokracie bol nástup globalizácie, ktorá znásobovala tlak na zvyšovanie hospodárskej výkonnosti, (medzinárodnej) konkurencieschopnosti a zároveň znižovanie daní i štátnych výdavkov. Ako tretí kľúčový moment oslabujúci intelektuálnu dôveryhodnosť sociálnej demokracie autor označuje zrútenie komunistických režimov počas revolučných rokov 1989 – 1991.

Sociálni demokrati, uvedomujúci si vážnosť situácie, boli v snahe prinavrátania svojej strácajúcej politickej moci v podobe maximalizácie volebného zisku ochotní prekopať svoj

⁴ Naopak dochádza k nárastu novej nehomogénnej strednej triedy zvyčajne so silnou postmateriálnou orientáciou.

⁵ Napr. Labour party v Británii utrpela počas rokov 1979 – 1992 drvivú porážku, keď prehrala štyri parlamentné voľby v rade a k moci sa dostala s inovovaným takmer „neľavicovým“ programom až v roku 1997. Obdobne na tom bola aj nemecká SPD, ktorá v období rokov 1982 -1998 bola na strane opozičných síl.

stranícky program v základoch. Problémom však bolo, že názory sociálnych demokratov na nevyhnutnú transformáciu strany sa vo východiskových bodoch líšili, vzhľadom na to, že stáli pred dilemou, či sa profil strany bude modernizovať predovšetkým na báze ekonomicky liberálneho prístupu, alebo ostane verný tradičným hodnotovým princípom, ktoré síce rezignovali na ortodoxný marxizmus, ale vychádzajú z primárnych ľavicových téz. Práve táto dilema vo vzťahu k hodnotovému zameraniu viedla mnohokrát k ostrým konfliktom vo vnútri sociálnodemokratických strán. Z uvedeného je zrejme, že pod vplyvom okolností bolo nevyhnutné, aby reformistické socialistické strany prešli ďalšou fázou revizionizmu (označovaný aj ako neorevizionizmus), čo sa v posledných dvoch desaťročiach aj v konečnom dôsledku stalo.

Tretia cesta v kontexte teórie Anthony Giddensa

Snaha o obnovu sociálnej demokracie v priebehu 90. rokov 20. storočia je vo všeobecnosti známa pod viacerými pomenovaniami predovšetkým ako „radikálny“, „aktívny“, prípadne „nový“ stred (Neue Mitte), „nová“ sociálna demokracia či „tretia cesta“. V odbornej vedeckej literatúre i mediálnej oblasti sa začalo azda najvýraznejšie používať slovné spojenie „tretia cesta“ (Third Way), ktorého význam možno zasadiť do kontextu hľadania alternatívy ako kapitalizmu tak aj socializmu. Aj napriek tomu, že nezávislých teoretických koncepcií a reálnych opatrení snažiacich sa o realizáciu tretej cesty by bolo možné načrtnúť viacero⁶, v nasledujúcej časti príspevku sa však

zameriame na koncept, ktorého ústredným protagonistom je britský sociológ Anthony Giddens.

Základnú charakteristiku politiky tretej cesty podľa Giddensa možno stručne zhrnúť do nasledujúcich šiestich bodov:

1. Tretia cesta musí reagovať na celkové dianie v spoločnosti odštartované revolučným rokom 1989. Aj navzdory tomu, že tradičný antagonistický vzťah pravica – ľavica má stále v politike značný význam, vynorením sa obrovského „balíka“ nových tém, ale aj problémov, mnohokrát neumožňuje vnímať situáciu štandardným spôsobom, čo je jedným z dôvodov, prečo tretia cesta „zatrúbila“ na ústup k politickému strediu (Bližšie pozri Giddens, 2002, s. 40 – 46; Giddens, 2004, s. 55). Giddensov názor možno podporiť aj tvrdením Mulgana (1994), zdôrazňujúceho, že nejde len o krízu ľavicových hodnôt, ale o krízu tradičnej politiky, ktorá má za následok zmenu dvestoročnej dichotómie ľavica – pravica, pokrok – reakcia.

2. Zámerom tretej cesty je presadzovanie a zasadzovanie sa o to, „aby boli tri sféry moci – vláda, ekonomika a spoločenstvo občianskej spoločnosti – vedené k záujmom o solidaritu a sociálnu spravodlivosť“ (Giddens, 2004, s. 55; Bližšie pozri tiež Giddens, 2002, s. 64 – 79). Autor za účelom obnovy a rozvoja pospolitosti akcentuje dôležitosť prosperujúcej občianskej spoločnosti, ktorá výraznou mierou prispieva k poriadku v demokracii i efektívnosti fungovania trhovej ekonomiky. Štát a občianska spoločnosť by mali jednať ako partneri, vzájomne sa podporovať, ale tiež kontrolovať, pričom dané partnerstvo môže fungovať len za predpokladu, že dôjde k precíznej modernizácii existujúcich inštitúcií verejných služieb.

3. Politika tretej cesty volá po novej spoločenskej zmluve, ktorá by vychádzala z etického princípu „žiadne práva bez zodpovednosti a povinnosti“. Vláda má voči svojim občanom

⁶ Terminus technicus „tretia cesta“ sa objavuje už pri najmenšom od čias pápeža Pia XII., ktorý koncom 19. storočia apeloval na potrebu hľadania tretej cesty medzi kapitalizmom a socializmom. Tento termín je však v priebehu 20. storočia spájaný s negatívnou konotáciou, zrejme najtragickú a najznámejšiu pokus o tretiu cestu v oblasti politiky a ekonomiky predstavoval nemecký nacizmus a taliansky fašizmus. O tretiu cestu sa pokúsili v druhej polovici 20. storočia aj grécky premiér Andreas Papandreu a argentínsky prezident Juan Domingo Perón, ktorí aj napriek prvotným úspechom vo svojich cieľoch zlyhali. Ďalšia snaha o tretiu cestu, prekvapujúco však ekonomicky úspešná, bola realizovaná zo strany Číňanov, ktorí uplatňovali kombináciu vedúcej úlohy komunistickej strany s trhovými prvkami

v ekonomike. Podobne zdarný je aj singapurský model demokraticky opakovane zvolenej vlády garantujúcej rozvoj a bezpečnosť na úkor určitých ohraňených v oblasti občianskych práv a slobôd. V tomto prípade však možno hovoriť skôr o neoliberalnej demokracii ako o tretej ceste. O uplatnenie tretej cesty sa snažil aj dlhoročný vládca Líbye Muammar Al-Kaddáfí, ktorý tvrdil, že táto nová teória je založená na moci ľudu bez zastupovania prostredníctvom ľudových konferencií (Školay, 2002, s. 70 – 73).

celý rad povinností a poskytuje im množstvo sociálnych výhod, no na oplátku sa žiada, aby si aj občania uvedomovali svoju zodpovednosť a danej spoločnosti recipročne službu opätovali v podobe plnenia svojich povinností. Zodpovednosť sa musí teda vzťahovať na každého bez výnimky, na politikov, občanov, bohatých aj sociálne slabých, podniky i každého jednotlivca v spoločnosti (Bližšie pozri Giddens, 2002, s. 60 – 62; Giddens, 2004, s. 56).

4. V ekonomickej sfére sa projekt tretej cesty prejavuje v snahe realizovať politiku, ktorá zladí mechanizmy trhového hospodárstva so štrukturálnou reformou štátu. V súvislosti s uvedeným je však nutné vnímať, že kľúčom k ekonomickej úspešnosti a prosperite je ľudský a spoločenský kapitál, rozvoj ktorého si žiada značnú sociálnu investíciu do oblasti vzdelania, komunikácie a infraštruktúry, čo vedie koniec koncov k premene sociálneho štátu na „štát sociálnych investícií“ (Giddens, 2004, s. 57; Giddens, 2002, s. 102 – 110). Na zmenu charakteru sociálneho štátu upozorňuje aj český sociológ Keller, ktorý uvádza, že „základom projektu tretej cesty a zodpovedajúcich reforiem je presvedčenie, že sociálny štát už nemá aktívne zasahovať do trhových procesov, ale naopak, má byť sám organizovaný podľa trhových vzorcov“ (Keller, 2005, s. 135). Giddens na dôvažok toho dodáva, že nejde o odmietanie sociálneho štátu, ale skôr o jeho reformu s cieľom spojiť sociálnu politiku štátu s trhovou ekonomikou a eliminovať štedré sociálne dávky.

5. Koncept tretej cesty je vo veľkej miere zameraný na podporu vývoja diverzifikovanej spoločnosti založenej na rovnostárskych zákonitostiach. „Sociálna diverzita sa však nezlučuje s pevne definovanou rovnosťou celkových výdavkov, a tak sa politika tretej cesty sústreďuje na to, ako vytvorí podmienky pre maximalizáciu rovnosti príležitosti, samozrejme za súčasnej regulácie nerovnosti výsledkov“ (Giddens, 2004, s. 57). K rovnosti ako tradičnej a dominantnej hodnotovej kategórii socialistickej ideológie zaujíma teda tretia cesta nový postoj, a to tým, že ju prehodnocuje a nahrádza orientáciou na integráciu do spoločnosti. „Nová politika definuje rovnosť ako inkúziu a nerovnosť ako exklúziu... pričom inklúzia označuje občianstvo, občianske a politické práva i povinnosti, ktorými by mali disponovať

všetci členovia spoločnosti nielen formálne, ale aj fakticky“ (Giddens, 2004, s. 89; Bližšie pozri tiež Giddens, 2002, s. 88 – 96). Práve tento neoliberalný posun v otázke vnímania rovnosti považujú mnohí kritici za zásadnú zradu socialistickej ideológie či sociálnej demokracie.

6. Tretia cesta nepodceňuje globalizačné procesy, vníma ich realisticky bez falošného optimizmu a sociálna demokracia, ktorá prijme koncept tretej cesty by sa mala usilovať o transformáciu už jestvujúcich globálnych inštitúcií a napomáhať k tvorbe ďalších s cieľom zúročiť výhody, ktoré so sebou istým spôsobom stupňovanie globalizácie prináša (Bližšie pozri Giddens, 2004, s. 58 – 59, 124 – 162; Giddens, 2002, s. 32 – 37, 123 – 125). Zo strany tradičných sociálnych demokratov je však globalizácia, ktorá je úzko spätá s revolúciou v oblasti ekonomiky, komunikácie, ale aj rastu významu informačných technológií, mnohokrát považovaná za „výmysel neoliberalov“, tento klam, akonáhle prehladneme, môže výrazným spôsobom expandovať ďalej. Kritici zároveň zdôrazňujú, že „zo sociálneho hľadiska prispieva globalizácia k prehľbovaniu priepasti medzi tými, ktorí svoje zdroje (kapitál alebo vysoko kvalifikovanú pracovnú silu) môžu transferovať bez ohľadu na národné hranice a presunúť ju tam, kde je najväčší dopyt a medzi tými, ktorí túto možnosť nemajú“ (Ehrke, 2000, s. 13). Konceptu tretej cesty je teda vytýkané, že vníma globalizáciu, produkujúcu víťazov aj porazených, ako prirodzenú a zavŕšenú záležitosť a rezignovala na boj proti nerovnosti príjmov, majetku alebo moci.

Vychádzajúc aj z vyššie naznačeného je zrejmé, že v súvislosti s teóriou tretej cesty sa vynára rozporuplná otázka, a teda či prvotne ide o revíziu tradičnej sociálnej demokracie, reagujúcej na zmenu spoločensko-ekonomických podmienok, alebo alternatívu ku kapitalizmu a socializmu, ktorá sa na ideologickej osi posúva smerom doprava, či dokonca sa jedná o novú politickú ideológiu.

Obhajcovia politiky tretej cesty sú presvedčení, že tento projekt nie je experimentom, ktorý sa pokúša vyplniť vákuum medzi tradičným socializmom a filozofiou voľného trhu, ale snaží sa reštrukturalizovať anachronickú doktrínu sociálnej demokracie tak, aby dokázala akceptovať globalizačné procesy a preniknúť do znalostnej ekonomiky. Koncept tretej cesty teda

podľa jej zástancov nie je, ako jeho odporcovia tvrdia, kapitulácia pred neoliberalizmom, ale ide predovšetkým o zásadnú revíziu sociálnodemokratickej doktríny, avšak s cieľom zachovania hodnôt, ktoré sú blízke ľavicovej ideológii.

Kritici⁷ z radov ľavicových intelektuálov však oponujú a tvrdia, že tretia cesta je iba „neoliberalizmom s, takpovediac, ľavicovejším PR“ (Blaha, 2009, s. 59), neoliberalizmom s ľudskejšou tvárou či dokonca pravicovou filozofiou, samozrejme predvádzanou v lepšom svetle, teda „takou pani Thatcherovou bez kabelky“ (Giddens, 2004, s. 15). Slovenský historik a politický analytik Eduard Chmelár prezentuje stanovisko, že populárna tretia cesta nie je podľa neho ideológiou, ale skôr politickou doktrínou, ktorá je logickým výsledkom bezvýchodiskovej sociálnej demokracie a „tým, že opúšťa klasické ľavicové vízie o systémových zmenách v spoločnosti, sa posúva do úplne odlišného politického priestoru, ktorý je charakteristický nielen zmenou voličského zázemia, ale aj hodnotového systému“ (Chmelár, 2001, s. 159 – 160). Obdobné chápanie tretej cesty je možné nájsť aj v konštatovaniach profesorky politológie na Princetonskej univerzite Sheri Bermanovej (2001), ktorá ju taktiež charakterizuje ako radikálne opustenie sociálnej demokracie.

Giddensov projekt v praktickej politike

(Nemecko, Veľká Británia, Slovensko)

Giddensov teoretický koncept tretej cesty sa zásadným spôsobom prejavil aj v praktickej rovine a ovplyvnil politiku predovšetkým britskej Labouristickej strany na čele s Tonym Blairom⁸, ale tiež Sociálnodemokratickej strany Nemecka (SPD) pod vedením Gerharda Schrödera, kde boli jeho princípy prezentované pod názvom „Nový stred“. Obaja lídri, hlásiaci sa ku konceptu tretej cesty, predstavili v roku 1999 spoločný dokument *Europe the Third Way*, v ktorom sformulovali svoje programové východiskové tézy akcentujúce potrebu modifi-

kácie sociálnej demokracie a sociálnodemokratických programov. Schröder a Blair (1999) boli presvedčení, že fundamentom tretej cesty je zdôrazňovanie „potreby novej rovnováhy medzi dynamikou hospodárstva na jednej strane a sociálnou spravodlivosťou na strane druhej, pričom základné princípy sociálnej demokracie – sociálna spravodlivosť, sloboda, rovnosť príležitostí, solidarita a zodpovednosť za druhých – sú časovo neobmedzené a musia ostať zachované“ (cit. podľa Školky, 2002, s. 76).

Politika tretej cesty zároveň v Británii podnietila ideovo-politickú transformáciu Labour Party, ktorá v oblasti ekonomiky prijala liberálny program, čo sa prejavilo v značnej rezignácii na štátne zásahy do ekonomiky, ale predovšetkým na vytváraní vhodných podmienok pre podnikateľské aktivity. Väčší dôraz sa kládol na maximalizáciu investícií do vedy i vzdelania a zásadným krokom bolo nahradenie smerovania k sociálnej rovnosti úsilím o elimináciu prípadne odstránenie sociálneho vylúčenia. Uvedené faktory boli jasným signálom, že strana sa výrazne posunula doprava, čím sa snažila vyplniť priestor okolo stredného spektra⁹. Spečatením modernizácie Labour Party pod vplyvom Giddensovho konceptu bolo aj prijatie nového názvu *New Labour* v roku 1994, čo v jej podstate znamenalo určitú syntézu demokratického socializmu a liberalizmu¹⁰. V Nemecku bola „*Neue Mitte*“ prijatá kontinentálna obmena tretej cesty v blairistickom duchu v zásade až ex post, a teda po víťazstve SPD v parlamentných voľbách, vzhľadom na vnútorné rozpory pramienice z neakceptácie a odporu však transformácia strany uviazla na pol ceste. Politika i názory Blaira a Schrödera sa však postupom času, predovšetkým na úrovni medzinárodných sociálnodemokratických štruktúr, nestretávali s pozitívnou odozvou a v prostredí západnej Európy strácali svoju popularitu.

V slovenských podmienkach sa Giddensovou treťou cestou inšpirovala členka Strany demokratickej ľavice (SDL) vtedajšia ministerka financií Brigita Schmögnerová, ktorá reagu-

⁷ V súvislosti s kritikou konceptu tretej cesty, ktorú v konečnom dôsledku sám Giddens predstavuje vo svojej publikácii *Tretia cesta a jej kritici* bližšie pozri Giddens (2004, s. 9 – 32).

⁸ Giddens bol zároveň poradcom britského premiéra Tonyho Blaira.

⁹ Bližšie pozri Budge et al. (2004, s. 405 – 406, 440 – 443).

¹⁰ Bližšie pozri Moschonas (2002, s. 194 – 195).

júc na pretrvávajúcu krízu slovenskej ľavice¹¹ prejavila v polovici roku 2001 ambíciu redefinovať ľavicové hodnoty. Aj napriek uvedenej snahe bolo v novembri 2001 na zjazde SDL v Trnave akcentované víťazstvo tradicionalistického krídla tejto strany, známe odmietavým postojom voči konceptu tretej cesty a jeho hodnotovému zameraniu. Vtedajší predseda strany Pavel Koncoš sa síce odvolával na politiku britského premiéra Tonyho Blaira, ale vychádzajúc z jeho článku uverejnenom v ľavicovom týždenníku *Slovo* (Koncoš, 2001) i doterajších praktických skúseností s jeho politickými činmi je zrejmé, že strana ostala verná dominancii ideológie i politike tradičnej sociálnej demokracie (Školkay, 2002).

Ďalším slovenským politickým subjektom, ktorý sa hlásil ku konceptu tretej cesty bola dovedy pôvodne ideologicky nevyhranená strana SMER. Tá na svojom II. Slávnostnom sneme v decembri 2001 prijala programový dokument s názvom „Tretia cesta“, ktorým verejne deklarovala politickú príbuznosť s nemeckou SPD, Labouristickou stranou Veľkej Británie, ale tiež Demokratickou stranou v USA. Politické špičky SMERu však odôvodňovaním aplikácie tohto konceptu poukazovali na osobitosť podmienok v kontexte Slovenskej

republiky s nutnosťou nevyhnutnej reakcie na vnútroštátnu politiku. „Tretia cesta propagovala novú víziu – novú alternatívu proti znižovaniu sociálnych benefitov za Dzurindovej vlády, sľubovaním zlepšenia sociálneho postavenia a taktiež kritizovaním nedodrжанých identických sľubov zo strany Vladimíra Mečiara a HZDS“ (Žuborová, 2010, s. 134). Termín tretia cesta sa následne integroval aj do samotného názvu strany modifikovane prezentovanej ako SMER – Tretia cesta. Kým európsku sociálnu demokraciu, ktorá prijala politiku tretej cesty, možno podľa Školkaya (2002) definovať ako zasadne modernizovanú sociálnu demokraciu, politický líder SMERu Robert Fico razantne odmietal identifikáciu s hodnotovými východiskami sociálnej demokracie a novoprijatú politiku tretej cesty vnímal skôr ako kombináciu „hodnotovej orientácie konzervativizmu, sociáldemokratizmu i liberalizmu“ (Anonym, 2001).

Ani vydanie sa po stopách tretej cesty však SMERu nezabezpečilo potrebný volebný zisk a po prehratých parlamentných voľbách v roku 2002¹² sa strana zaradila k opozičným silám. Aj napriek tomu však predseda strany apeloval na ešte väčšie prehlbovanie politiky tretej cesty za účelom integrácie SMERu do Socialistickej internacionály (SI), pričom sa spoliehal na spoluprácu s britskými labouristami a nemeckými sociálnymi demokratmi, čo sa však v rámci sociálnodemokratických štruktúr nielen na Slovensku, ale aj v európskom priestore, nestretlo s pochopením. Podmienkou na začlenenie do uvedeného medzinárodného zoskupenia stredoľavých politických subjektov bola totiž jasne vyhranená sociálnodemokratická orientácia a v súvislosti so stranou SMER taktiež apel o integráciu s marginálnymi ľavicovými politickými stranami¹³ na Slovensku, ktoré už

¹¹ Jedným z prejavov krízy ľavicovej politiky na Slovensku je aj skutočnosť, že podľa prieskumov verejnej mienky počas obdobia február až marec 2001 mala spomedzi ľavicových strán vládna strana SDL podporu 5,4 %, parlamentná Sociálnodemokratická strana Slovenska (SDSS) len 0,4 % a podpora mimoparlamentnej Komunistickej strany Slovenska (KSS) presiahla mierne hranicu 3 % (Nový čas, 2001, s. 2 podľa Školkaya, 2002). V období máj – jún 2001 sa podpora pre SDL v štyroch rozdielnych prieskumoch verejnej mienky pohybovala na úrovni od 4,2 % – 6,1 %, pričom strana v uvedených prieskumoch vystupovala ako jediná jasne vyprofilovaná ľavicová strana (Nicolsonová, 2001). To, že sa SDL nachádza v kríze, a pri uvedenej nízkej voličskej podpore by sa mala strana problém dostať do parlamentu, si uvedomoval aj jej vtedajší predseda Peter Koncoš, ktorý vo svojom článku pod názvom *Nové východiská pre ľavicu* píše: „Veľký nepomer medzi dvadsaťpercentnou nezamestnanosťou a iba okolo päť percent sa pohybujúcimi volebnými preferenciami SDL je jednoznačným dôkazom jej nedostatočnej ľavicovej politiky. Je paradoxné a neprijateľné, že v čase, keď neoliberálny kapitalizmus zlyhal na celej čiare, SDL má problém, aby nielen vo vyhláseniach, ale najmä v politickej praxi uplatňovala ľavicové hodnoty“ (Koncoš, 2001).

¹² Strana Smer získala relatívne vysokú voličskú podporu no po Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS) – 19,50 %, Slovenskej demokratickej a kresťanskej únii (SDKÚ) – 15,05 % sa so ziskom 13,46 % ocitla na treťom mieste (ŠÚ SR 2016).

¹³ Šlo o zjednotenie štyroch ľavicových politických strán, ktorých vplyv v stranícko-politickom systéme bol zanedbateľný, obdobne ako aj ich volebné preferencie. Hovoríme o stranách: SDL, Sociálnodemokratickej strane Slovenska (SDSS) pôsobiacej v straníckom systéme už od obdobia 90. rokov 20. storočia a hlásiacej sa k odkazu Slovenskej sociálnodemokratickej strany v Uhorsku, jej politický vplyv

v Socialistickej internacionále pôsobili. „Rýchly proces integrácie do medzinárodných stranických štruktúr jednoznačne definoval limity konceptu tretej cesty, ako bol prijatý na konci roku 2001“ (Marušiak, 2006) a z volebného programu SMERu (šlo o voľby do Európskeho parlamentu) sa postupne začal vytrácať pravdepodobne aj preto, že politika tretej cesty predovšetkým v ľavicovom prostredí západnej Európy nedostávala pozitívnu spätnú väzbu. Líder SMERu preto následne zavelil v rámci hodnotovej profilácie na zmenu kurzu straníckej politiky, keď otvorene prehlásil: „Postupne sa ukázalo, najmä po roku 2002, že pravicová ekonomická politika začína prinášať svoje prirodzené plody. To znamená – vysoká miera nezamestnanosti, znižovanie životnej úrovne, jedna pätina ľudí žijúca pod hranicou chudoby. Toto všetko plus postupná orientácia ľudí v SMERe na silné sociálne programy nás prinútilo už v decembri roku 2002, aby sme ... povedali veľmi jasne – dosť bolo „tretej cesty“, pokiaľ ide o pragmatické a racionálne riešenia, musíme ísť cestou moderných sociálnodemokratických programov“ (cit. podľa Zajac-Vanka 2004). Značný posun k sociálnodemokratickej identite strany sa pretavil aj do opätovnej zmeny názvu, ktorý sa aj pod zavŕšením procesu integrácie ľavicových strán na Slovensku upravil do podoby SMER – sociálna demokracia (SMER-SD). Definitívnym potvrdením hodnotovej orientácie¹⁴ v duchu sociálnej demokracie bolo prijatie programového dokumentu „Návrat ľudskej dôstojnosti“ na V. straníckom sneme SMERu-SD koncom roku 2005, kde si za primárny cieľ strana vytýčila realizáciu silného sociálneho štátu, pričom sa ostrou kritikou vtedajšej pravicovej vlády pasovala za jej jasnú politickú, ekonomickú a sociálnu alternatívu.

bol však bezvýznamný. Tretím integrovaným politickým subjektom bola Strana občianskeho porozumenia (SOP), hlásiaca sa k prúdu moderných stredoľavých strán Európy tzv. Nového streda, ale tiež Sociálnodemokratická alternatíva (SDA), ktorá vznikla v roku 2002 odštiepením z SDĽ na podnet jej bývalých predstaviteľov Milana Ftáčnika (predseda strany), Petra Weissu a Brigity Schmögnerovej s cieľom byť alternatívou k SDĽ ako aj k strane SMER, čo sa jej však kvôli nízkemu volebnému zisku nepodarilo.

¹⁴ K hodnotovej a ideologickej podstate strany SMER-SD bližšie pozri Cirner (2012. s. 76 – 79).

Pokiaľ by sme mali sumarizovať informácie v súvislosti s konceptom tretej cesty, dovoľme si tvrdiť, že obdobne ako v prípade revizionizmu sociálnej demokracie v povojnovom období je aj tretia cesta projektom reagujúcim na nové celospoločenské podmienky, v rámci ktorých sa industriálna logika sociálnodemokratického hnutia stala značne zastaranou. Možno ju vnímať ako ustupovanie alebo prispôbovanie sa stále väčším tlakom ekonomického neoliberalizmu, čo si však v končenom dôsledku vyžiadalo vysokú daň v podobe výrazného odklonu od tradičných ľavicových hodnôt a vôbec doterajších spôsobov riešenia tak spoločenských, ako aj ekonomických problémov aplikovaním nových politík, ktoré oscilujú na ideologickej osi medzi ľavicou a pravicou so stále väčším zdôrazňovaním nosných prvkov významných pre pravicovú agendu.

Literatúra:

- ANONYM: Tretia cesta. Dokument na rokovanie II. Slávnostného snemu SMER-u (16. 12. 2001). Bratislava: SMER.
- BERMAN, S.: The Primacy of Politics. Social Democracy and the Making of Europe's Twentieth Century. Cambridge: Cambridge University Press 2006.
- BLAHA, L.: Späť k Marxovi. Bratislava: VEDA 2009.
- BUDGE, I. et al.: The New British Politics. London: Pearson Education 2004.
- CARLSSON, I. – LINDGREN, A.: Čo je sociálna demokracia? Bratislava: Práca 1998.
- CIRNER, M.: Sociálna demokracia – ideologická podstata strany SMER-SD? In: *Annales Scientia Politica*. Roč. 1, č. 1 (2012), s. 76 – 79, [5/9/2016] Dostupné na internete: <http://www.unipo.sk/public/media/17464/ASP%201-2012%20Cirner.pdf>.
- EHRKE, M.: Tretia cesta a európska sociálna demokracia. Bratislava: Fridrich Ebert Stiftung 2000.
- GIDDENS, A.: Třetí cesta a její kritici. Praha: Mladá fronta 2004.
- GIDDENS, A.: Třetí cesta. Obnova sociálnej demokracie. Praha: Mladá fronta 2002.
- HEYWOOD, A.: Politické ideológie. Plzeň: Vydavateľstvá a nakladateľstvá Aleš Čeněk 2008.
- HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L. (eds.): Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran. Brno: Masarykova univerzita v Brne 2002.

- HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L.: Politické strany. Původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě. Praha: Grada Publishing 2010.
- CHMELÁR, E.: Hnutie odporu ako originálny dedič klasickej ľavice. In: GBÚROVÁ, M. (ed.): Ideológie na prahu III. tisícročia. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2001, s. 159 – 166.
- KELLER, J.: Soumrak sociálního státu. Praha: SLON 2005.
- KONCOŠ, P.: Nové východiská pre ľavicu. In: Nové Slovo. 2001. [12/9/2015]. Dostupné na internete:
http://www.noveslovo.sk/c/24133/Nove_vychodiska_pre_lavicu.
- KOPEČEK, L.: Politické strany a stranické systémy ve srovnávací a teoretické perspektivě. In: STRMISKA, M. et al.: Politické strany moderní Evropy. Praha: Portál 2005, s. 9 – 54.
- MARUŠIAK, J.: Fenomén strany Smer: medzi „pragmatizmom“ a sociálnou demokraciou. In: Středoevropské politické studie. Brno: Mezinárodní politologický ústav Fakulty sociálních studií, Masarykova univerzita. Roč. 8, č. 1 (2006), [4/5/2016].
Dostupné na internete:
<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=258>
- MOSCHONAS, G.: In the Name of Social Democracy. The Great Transformation 1945 to the Present. London – New York: Verso 2002.
- MULGAN, G.: Politics in an Antipolitical Age. Cambridge: Polity Press 1994.
- NIKOLSONOVÁ, L.: Are polling agencies getting it right? In: The Slovak Spectator, č. 24. s. 2 (2001).
- SCHRÖDER, G. – BLAIR, T.: Nová cesta pre sociálnych demokratov Európy. Londýn: Materiál Strany občianskeho porozumenia 1999.
- STRMISKA, M. et al.: Politické strany moderní Evropy. Praha: Portál 2005.
- ŠKOLKAY, A.: Ideológia Tretej cesty . In: Politologický časopis. Brno: Medzinárodní politologický ústav Masarykovej univerzity. Roč. 12, č. 1 (2002), s. 68 – 85.
Dostupné na internete:
<http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2002/1/2002-1-4-%C5%9Bkolkay-Ideol%C4%9Bgia%20Tretej%20cesty.pdf>.
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR: Voľby do NR SR 2002. Počet a podiel platných hlasov odovzdaných pre politické strany. [12/9/2016]. Dostupné na internete:
<http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2002/webdata/slov/tab/tab3.htm>.
- TÓTH, R.: Politické strany. Bratislava: Smaragd 2007.
- ZAJAC-VANKA, P.: Niet smeru okrem Smeru? In: Nové Slovo. 2004. [22/9/2016]. Dostupné na internete:
<http://www.noveslovo.sk/node/22021>.
- ŽÚBOROVÁ, V.: Hľadanie stability na ľavom brehu. In: BUREŠ, J. – CHARVÁT, J. – JUST, P. a kol.: Levice v České republice a na Slovensku 1989 – 2009. Plzeň: Aleš Čeněk 2010, s. 127 – 136.